

Szabó-Biró Brigitta

ASZFALTÚTON INNEN ÉS TÚL, A YAMUNA MELLÉKÁGÁN

TANKÓ ANDREA: *A RÁNC GYERMEKEI*. HOLNAP KULTURÁLIS
EGYESÜLET, NAGYVÁRAD, 2024.

A Yamuna folyó Marosvásárhely mellől ered, keresztülfolyik a Hidegvölgy utcáin, Borsod-Abaúj-Zemplén megyén, de átszeli Párizst és New Yorkot is, mert ez a folyó hosszabb, mint a Nílus, Amazonas és Jangce együttvéve, majd végül a Semmi óceánjába ömlik bele. Ezekkel a szavakkal fogalmazza meg Bartis Attila 2023-ban azt, hogy miről szólnak Szilágyi Lenke Delhi legnagyobb, azóta már felszámolt nyomornegyedéről készített fotográfiái.¹

Tankó Andrea *A ránc gyermekei* című kötete is a Yamuna egyik, pontosabban a háromszéki mellékágát ábrázolja: a nyomort, a semmibe ömlő roma sorsot, az apóriát, a labirintust (11.), ahonnan az egyetlen kiút sem kiút, mert „minden út a nincsbé vezet” (12.), ahol még az ég is mindig csak „leszakadni készül” (13.), de mégsem történik semmi, a csorgó viszont „örök” (11.).

Tankó fotografikusan szemléltet, valósággal magunk előtt látjuk a mindig feketében kukázó asszonyt (10.), a „vizenyős talpakat” (11.), a „folyton taknyos” orrokat (11.), a mindent elnyelő sarat (18.). Árad a kötetből a hideg, látjuk a megfagyott kezeket, és halljuk magunkban a híres roma költő, Rafi Lajos szavait is: „Bár ne volna, bár ne volna: / Bárcsak őszi szél ne volna”,² igaz, e könyvben nemcsak cigány ősz, hanem örökös, el nem múló cigány tél van (16, 19.), „öröktél” (20.).

„Gyűlnek a fekete ráncok” – olvashatjuk Rafi Lajos egy másik versének sorait,³ és milyen érdekes, hogy Tankó Andrea kötetének címe e Rafi-sorokat idézi meg, a ránc mindkét szerző szerint cigány helyzetállapot, az „időnkívüliség” (8) az „örök-nincs-idő” (83.) létformája, hiszen még az idő nyomai előtt, születésüktől kezdve magukon viselik a cigánytelep gyermekei ezeket a ráncokat (23.).

Néha azt is érezhetjük, hogy a kötet egyes szövegei megrekednek a bemutatásnál, nem jutnak tovább a szereplőjellemezésnél, nem tágtják ki az

olvasás horizontját, ábrázolnak, akár egy fotográfia. Borbély András is hasonlóképpen definiálja az egyes fejezeteket az előszóban: ezek a szövegek „olykor nem is történetek, hanem portrék, jelenetek, villanások” (5.). Talán nem is akar másként eljárni a szerző, mint őszintén és pontosan láttatni, hogy végre lássunk, ne csak félrenézzünk, mi is, olvasók. *A ránc gyermekei* szemlélteti a romák és nem romák közti distinkciót, a megbomlott világkompozíciót, az elutasított Másikat, a periferiát, mindezt úgy, hogy bár bordori módon megcélozza beemelni a centrumba azt, mégis úgy tűnik, külső szemlélődők maradunk, nem sikerül magunkévá tennünk e sorsokat, mert olvasói szerepünket ekként pozicionálják az írások. A szociális munkás énelbeszélővel tudunk csupán azonosulni, ahogy ő is, mi is csak magunkkal tudunk összeérni (82.), az ő érzéseit tudjuk átvenni, aki maga is sok esetben a vojór szerepébe zárkózik. Ami biztosan sikerül számunkra: magunkban felismerni a „mi” (paradox módon) kívülálló szerepét az „ők”-kel szemben. „Ott tátong az a groteszk, folyton éhes, betömhetetlen úr a *mi* és az *ők* között.” (13.); „Vagyunk mi itt és vannak ők ott, együtt sosem.” (18.)

Ezalól valamelyest kivételek a mélyebb személyességű fejezetek, amelyekben a narrátor átvesz szereplői terhéből, azonosul velük, mint az *Amikor több anyukám is volt* című fejezetben, az egyes szám első személyű Szebi hangjában, vagy éppen párhuzamba állítja saját sorsát karakterével, mint a *Legyen meg az apák akarata* címűben: „Miért bíztak meg bennem, és bened miért nem?” (58.) A legsúlyosabb az utolsó, tonnányi csöndet tartalmazó szöveg, amelyből a legtöbb személyesség árad, érezzük, hogy nem véletlenül került a kötet végére, talán nem csupán *A ránc gyermekeinek* zárósortait jelenti ez, hanem az elbeszélő életében is egy változást generáló momentum a gyermekhalált bemutató epizód. Egyébként *A ránc gyermekei* gyermekhalállal is indít, ezáltal biztosítva keretet a kötet számára. Ugyanakkor az utolsó fejezet hangsúlyozza az abszolút *semmitétet*, hiszen, ahogy a szövegben majdhogynem természetességgel elhangzik, ez „[e]gy újabb gyermekhalál” (88.).

Bár a halott gyermekét gyászoló Lulu, a folyton beteg Jázminka, a visszahúzódó Kicsi L., M. J. a „nevesoselesz” történettel (21.), a „betört” Lujza (26.), a késői mozgásfejlődéssel küszködő Szamantha lehetnének regényhősök fordulatos életúttal, válságba kerülve, jellemfejlődésen keresztülmenve, ahogy egy fikcióhoz illik, Tankó kötete nem ámít illúziókkal, *A ránc gyermekei*ben nincs lehetőség változásra. Kizárólag kicsi Szebi története kapcsán reménykedhetünk elmozdulásban, amely nyilván elmarad. Ebben a kötetben csak a nincs és a semmi van, ennek tudható be a statikus állapot, a

kevés cselekmény, a szemléltetés hangsúlyossága, és ennek a nemléti létnek a körkörössége, a sorsok iteratív jellege figyelhető meg. Példának okáért a *Hogy legyen mit* című fejezet Lujzájának derékfájdalma visszatér egy későbbi fejezetben (*A mocskok*), egy másik roma sorsban: „ennyit nem tette rám a kezét, ni, ennyit, amennyit most én rád – mondod, vagy talán nem is te vagy, nem, egy másik asszony”. (73.)

Tankó Andrea könyve műfajilag novellafüzérként határozható meg, hiszen az egyes, különböző főszereplőkkel ellátott fejezeteket az önkéntes munkát végző elbeszélő története keretezi, a kívülállóság élménye és a bepillantás, a részévé válás lehetősége.

Vannak bombasztikussá váló, a tematika ellenére túlpatetizált, kevésbé szerencsés mondatok: „a telep egy folyton nyugtalan álom” (11.). Miért álom? Álmodnak egyáltalán a kötet karakterei a nincsben? „Elmondanám neked, hogy nem kell ezt csinálnod. (...) Egy kisgyereknek nem.” (22.) Ennyire egyszerű lenne egy ilyen mértékű társadalmi probléma megoldása? „A telep egy jól megkelt, szorosan összefonó kalács.” (11.) A kalácsról általában kellemes asszociációink vannak, míg éppen azt mutatja be a kötet, hogy a „mi” a romatelep gondolatától is viszolyog. „Megpróbáltalak megmenteni, de a világ most is csak saját farkába harapó kígyó.” (23.); „A part széléről nyúlnék utánad, de nem elég hosszú, miért nem elég hosszú ez a nyavalyás kar.” (23.)

Ugyanakkor vannak kifejezetten találó metaforák: „A telep egy csökevényes végtag a város (...) testén.” (11.), és kreatív, dallamos, nyelvi játékkal fűszerezett mondatok: „De ő Lujza volt, határozottan kanyarodott nevében a jé, zakatolt a zé, keresték helyüket a mássalhangzók, kereste a helyét ő maga is.” (24.)

Gyakran érezhető a líraisághoz való közeledés, például a Kosztolányi-parafrázisban: „Most(an) szebb világról álmodok, amiben van helyed. (...) Most(an) nyarat álmodok neked.” (19.) Gyakoriak a refrénszerű mondatok: „[a]zt nem tudtam és ők se” (16.), „[a]mikor bejöttél, nem tudtam”. (19) Ezek az ismétlések nem annyira valaminek a nyomatékosításai, inkább annak elhallgatása, a hiánykeltés stratégiája és az elhallgatásra való figyelemfelhívás tekintetében válnak hangsúlyossá. A nem tudás újból az olvasó kívülállóságára mutat rá, amellyel a szövegek valamiféle párhuzamot vonnak a nem tudás és a felelősségvállalás elmaradása között. Másutt pedig éppen ennek ellenkezője történik, a szöveg felrója, hogy a nem tudás nem szabadíthat fel a felelősség alól: „Nostra culpa, nostra maxima culpa.” (14.)

Hiánypótló könyvet tart kezében az olvasó, hiszen romániai magyar irodalmi szempontból nem bővelkedünk sem roma származású írókban, költőkben, sem a cigány sors tematikájának megéneklőiben. Ugyanakkor a kötet mindenkori törekvése éppen az, hogy a társadalmi bélyegen túl is képesek legyünk látni, hogy a „cigány” ne jelző legyen (64.), hogy a „szegényfoltokat” (15.) ne felszámolni kelljen, mint ahogyan Delhi nyomorregyedével történt, hanem „képessé tenni” (15). Ez a gesztus pedig ismét egy Rafi-verset idéz meg: „S pihenő csöndje a magánynak reám kiált: / Ember vagyok és nem cigány.”⁴

JEGYZETEK

¹ Bartis Attila beszéde Szilágyi Lenke *Yamuna Pushta* c. kiállításának megnyitóján, Artphoto Galéria, Budapest, 2023. 04. 04.

² Rafi Lajos: *Cigány ősz*, <https://mek.oszk.hu/kiallitas/erdelyi/rafilajos.htm>, utolsó megtekintés ideje: 2024. 10. 31.

³ Uő: *Cigány helyzetállapot*, uo.

⁴ Rafi Lajos: *Új május*, online: https://www.babelmatrix.org/works/hu/Rafi_Lajos-1970/%C3%9Aj_m%C3%A1jus, utolsó megtekintés ideje: 2024. 10. 31.